

I LØYPA

Karl Killén

Sveket!

Barn i risiko- og omsorgssvikt-situasjoner

Siren Haugland og

Nina Misvær (red.)

Håndbok for skolehelsetjenesten

Bokserien

Ivar Fønnes

Arkivhåndboken for offentlig forvaltning

KS

Kommunenes

personalhåndbok 2010

Hege Sundt (red.)

Fosterhjemshåndboka

Kirsten H. Flaten

Barn med sosial angst og sjenanse

Margareth Randby

Å leve med alvorlig rus- og psykiatri-problematikk. (foreløpig tittel)

Liv H. Wiborg

Mellom barn og

Vold som eksistensielt

problem

KS Nettverk nr 6 / 2009

Paul Leer-Salvesen, professor i etikk og teologi ved Universitetet i Agder anmelder boken *I fars vold* (Kommuneforlaget 2000). Han skriver blant annet at boken fortjener å få stor oppmerksomhet. Det er en bok for folk flest, og det er en tekst som kan berike både humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag.

Av Paul Leer-Salvesen

Jeg har arbeidet med etikk, teologi og kriminologi og skrevet bøker om skyld, straff og tilgivelse. Under arbeidet med den siste boken min, Forsoring etter krenkelser (Fagbokforlaget 2009), kom jeg over Mogens Møller (pseudonym) og hans bok *I fars vold*. Det var en sterk opplevelse. Jeg hadde selv intervjuet sønnen som hadde vokst opp med voldelige fedre i forarbeidene til boken. Reflekterte menn som i sine egne voksenaliv hadde klart å finne frem til en ikkevoldelig maskulinitet og en annen måte å være far på. *I fars vold* finnes en lignende sønnesstemme, men her kombineres de sterke personlige erfaringene med en av de beste teoretiske diskusjonene av voldsfenomenet som jeg har lest på norsk.

Det er denne kombinasjonen av eksistensiell erfaring og belestet refleksjon som gjør Mogens

Møllers bok unik. Jeg har lest flere selvbiografiske beretninger fra voldsofre, og mange samfunnsvitenskapelige og filosofiske voldsstudier. Men her kombineres disse perspektivene på en svært fruktbar måte.

Utgangspunktet er en voksen sønn som tar et oppgjør med en ekstremt voldelig far. Vi får høre om hvor kompleks og omfattende voldsfenomenet er når en voldelig patriark får herje med kone og barn i en familie. Møller kritiserer en språkbruk som gjør barna i familien til «vitner». De er selvsagt også ofre. Ikke bare når de fysiske slagene rammer, men også som ofre for trakasseringen, utskjelling, frykten og alt det andre som utvider legemsvidden til å bli så mye mer enn en serie fysiske overgrep.

Møller forfølger dette spørret videre og diskuterer begreper som strukturell vold, sosial vold, psykisk vold osv, men holder hele

tiden også fast ved barnets perspektiv i den voldsutsatte familien.

Han stiller sin far til ansvar. Dette er grunnleggende i hele det menneskesyn som gjennomstrøper boken: Et menneske er alltid mer enn sine handlinger, og dermed grunnleggende ansvarlig. Dette perspektivet fører til et oppgjør med ulike former for determinisme som, peritodevis pre-

Mogens Møller

I fars VOLD

Kriminalomsorgens
utdanningscenter KRUS

YNGVE HAMMERLIN
forsker, dr. philos.

Postboks 6139 Etterstad, 0602 Oslo. Besøksadresse: Teisenveien 5
Tlf 23 06 71 55. Faks 23 06 71 02. Internett <http://www.kru.no>
E-post yngve.hammerlin@kru.no

KOMMUNEFORLAGET

ger voldsforskningen. Det er ikke sant at folk er forutbestemt til å bli voldelige. Vi mennesker har et valg, og derfor gir det mening at vi stiller hverandre til ansvar.

I fars vold fortjener å få stor oppmerksomhet. Det er en bok for folk flest, og det er en tekst som kan berike både humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag.

Vedlegg

En teoretisk voldsdefinisjon utviklet av Hammerlin - og som er presentert i NOU 2003:31 *Retten til et liv uten vold*

"Vold er en maktutfoldelse.

Vold er en fysisk, psykisk og/eller sosial virksomhet med bruk av metoder der målet, motivet, meningen og betydningen med handlingen kan være å plage, skade, true eller krenke en eller flere personer, men målet, motivet, meningen og betydningen kan også være å passivisere, misbruke, utmanøvrere eller uskadeliggjøre en annen.

Den som utøver volden kan likeens handle med utgangspunkt i å undertrykke den som handlingen rettes mot, nedvurdere eller svekke personens sosiale posisjon; målet og motivet kan dessuten være å påføre den enkelte ubehag, smerte, lidelse, frykt eller angst med forskjellige sosiale, psykiske eller fysiske maktmidler og foranstaltninger. Voldsbruken kan tilmed være et middel til å kontrollere, disiplinere eller tvinge et menneske til å utføre handlinger som strider imot personens vilje, moraloppfatning eller interesser, og som truer hans/hennes personlige integritet.

Den kan dessuten være tilrettelegginger og foranstaltninger som hindrer et menneske en god livskvalitet og leveverdige forhold.

Voldsbruken kan være et middel i et større prosjekt, men den kan også være et mål i seg selv.

Voldshandlinger kan ha ulike motiv og dekke forskjellige behov; de kan være gjennomtenkte og planlagte, men også forvirrede eller preget av en fordreid virksomhetsoppfatning. (Se også Møller 2000; Hammerlin og Kristoffersen, 2001; Hammerlin 2002, Hammerlin i NOU 2003:31)

YNGVE HAMMERLIN er forsker og dr. philos, samt magister i sosiologi. Hammerlin er ansatt som forsker på Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS). Han har fire spesialområder som han forsker innenfor: Selvmord, vold, fengsel og menneskesyn/etik. Han har skrevet flere bøker, artikler og forskningsrapporter innenfor disse temaene. Hammerlin arbeider innenfor en sosialfilosofisk tradisjon.

ET LIV I VOLD

SELVOPPLEVDE ERFARINGER FRA Å VOKSE OPP I EN EKSTREMT VOLDELIG OG TOTALITÆR FAMILIE

I ET BREV TIL SIN FAR forsøker F. Kafka å svare på farens spørsmål om hvorfor Kafka nærer frykt for ham. Kafka blir usikker. På grunn av frykten for faren og følgene vet han ikke hva han skal svare, men også, som han sier, fordi emnet er så stort at det går langt over hans forstand og hukømmelse. I motsetning til Kafka vet jeg hva jeg vil svare. Da jeg skrev *I fars vold*,¹ var jeg kommet til et eksistensielt og analytisk knutepunkt:

- For det første hadde jeg som offer og fagperson et behov for å blottlegge min fars despotiske makt- og voldsbruk. Jeg ville finne ut *hvorfor* han hadde vært så brutal, og *hvordan* bruken av makt og vold kunne prege hverdagslivet så fullstendig som det gjorde.
- For det andre representerte jeg en lite sett gruppe av barn og ungdom med oppvekst i en ekstremt voldelig totalitær familie. Som gruppe var det mange som også så på oss på en feilaktig måte. Jeg hadde et selvopplevd innenfraperspektiv som måtte formidles.

For det tredje var jeg utilpass med en del av faglitteraturen om vold i familien eller nære relasjoner. Mange tilganger hadde et standardisert teoretisk rammeverk som var gitt på forhånd og som voldsforståelsen og virkeligheten ble presset inn i. Sånn sett sto mye av den teoretiske forståelsen i et utvendig, nesten påklistret, forhold til det konkrete virkelighetsbildet. Ut fra min erfaring ble slike forklaringsmatriser for trange og statiske. Jeg forsøkte derfor å utvikle og bruke analytiske og teoretiske redskaper som mer presist avdekket det *komplekse makt- og voldsbildet* som vi var ofre for. Til dette arbeidet har mange vært viktige samtalepartnere i skriveprosessen og fram til i dag². Refleksjonene var krevende: Mange myter preget folks tenkemåte og holdninger, og mange reduserte også volden til to former – fysisk og psykisk vold. En slik beklipping av voldsbildet er for spinkel. Jeg bruker en atskillig videre makt- og voldsforståelse; den er basert på de konkrete erfaringene med et liv i en totalitær og voldelig familie, men også forskning og fagdialoger over mange år³. Med en utvidelse av makt- og voldsbegrepet kan man spørre om ikke alt da blir vold. Spørsmålet er feil stilt: At

¹ Jeg skrev boka under pseudonymet Mogens Møller. Bokas fortellinger og sosiale kontekst var lagt til Danmark for ikke å bli gjenkjent. Min far levde på dette tidspunktet, og han levde på en helt annen måte med sin nye kone enn det som var vår erfaring med ham. Jeg hadde selvsagt ikke til hensikt å skade verken ham eller hans nye forhold.

² Se vedlegg. Ikke minst den feministiske voldsforskningen har vært svært viktig for meg – ikke minst for å forstå mors situasjon.

³ Se vedlegg. Begreps- og teoriutviklingen har vært gjennomført med fagdialoger og diskusjoner over flere år med fagpersoner fra ulike miljøer.

BEGREPET TOTALITÆR FAMILIE UTVIKLET JEG FOR BEDRE Å KUNNE FORSTÅ DET SOM SKJER I EN FAMILIE DER KRENKELSER, UNDER- TRYKKELSEN, MAKT- OG VOLDSBRUKEN ER ET VARIG, KOMPACT OG STRUKTURELT TREKK VED FAMILIELIVET.

---

man registrerer *mer enn* det mainstreamforskningen har gjort, er ikke det samme som å si at alt er vold. Problemet er heller motsatt: Flere tilnærminger har et *for smalt* forståelsesgrunnlag og *et uklart* begrepsapparat. Dermed stekkes et mangfoldig volds- og maktbilde og forståelsen av og forklaringen på det.

Kritisk er jeg også til visse formidlingsformer: Barn som vokser opp i voldelige familier, betegnes ofte som «vitner til vold». Jeg misliker uttrykket; det villeder. Det er sikkert skapt i beste mening, men er – sett ut fra min oppvekst – opplevelseshemningsknekkende, og det dekker bare en liten del av virkelighetsbildet. Jeg tenker på de mange voldssituasjonene da hver og en av oss barna var direkte mål for brutaliteten. Og hvor ofte var vi ikke desperate i fortvilet frykt da vi så at mor eller søsken ble utsatt for overgrepene og presset oss imellom for å stenge veien for far; vi hang i beina eller i armene hans da han hamret løs på mor og søsken – tryglet ham om å stoppe, skrek og gråt av fortvilelse. Han så oss ikke, bare feide oss brutalt til siden; upåvirket banket han bare løs. Han fylte rommet med rå makt, skremte til underkastelse. Vi er ikke bare vitner til vold – som om vi skulle stå på utsiden og betrakte noe: *Volden var eksistensiell*. Den okkuperte væren – den knuget, smertet og plaget. Natt og dag var vi underkastet en systematisk makt- og voldsutfoldelse som krenket oss fysisk, psykisk og sosialt. Det var et liv *i fars vold* – vi var fastklemt i hans herrevelde. *Som offer i en totalitær familie lever vi ikke bare med volden, vi er i volden – vi lever i den*.

Men hvilket makt- og voldsbilde er det snakk om; hvilke makt- og voldsformer brukte han? Dette essayet vil blottlegge noen av dem.

Å analysere volden og maktstrukturene er én side av saksforholdet; en annen er å avdekke avmaktstrukturene og maktesløshetens former, men også rette blikket mot former

for motstand. Noen tankesmuler om forsoning og tilgivelse har jeg i avslutningsvignetten.

Det kan hende at framstillingen oppleves noe analytisk stiv når voldsformene formidles. *I fars vold* har jeg mykt opp de analytiske refleksjonene ved den litterære sjangeren og de mange fortellingene. På tross av disse mulige begrensningene håper jeg likevel at essayet kan avdekke livsslitasjens, voldens, undertrykkelsens, krenkelsens, ydmykelsens og avmaktens fundament, former og konsekvenser.

DEN TOTALITÆRE OG VOLDELIGE FAMILIES MAKT- OG VOLDSFORMER

Hverdagen er voldsarenaen. Livet i en voldelig totalitær familie er ett av flere eksempler på det jeg i min selvmordsforskning har begrepsfestet som hverdagens lidelsesproduksjon. Min fars maktutfoldelse var kynisk hardhendt med råbarket brutalitet, men han brukte også et arsenal av mer raffinerte, subtile og ikke synbare voldsformer og maktanordninger. De var repressive og lidelsesproduserende gjennom hverdagsstrukturen, samhandlings- og virksomhetsformer. De situasjonelle voldshendelsene var ofte så hensynsløse og råe at jeg ennå kan kjenne den angstfylte kvalmen; den strukturelle makt- og voldsopkjenningen var så trykkende avmektinggjørende at jeg også i dag kan føle dens knugende resignasjon.

Begrepet *totalitær familie* utviklet jeg for bedre å kunne forstå det som skjer i en familie der krenkelser, undertrykkelsen, makt- og voldsbruken er et *varig*, kompakt og strukturelt trekk ved familielivet. Den totalitære voldelige familien skiller seg dermed fra familier og forhold der den situasjonelle voldsutfoldelsen kan være like brutal, om den enn er mer episodisk. Oppveksten og familielivet var preget av et hverdagsliv i ufrihet under despotisk kontroll der min far higet etter absolutt makt. Det var et overherredømme med en ideo-

FAR SKAPTE AVSTAND TIL MOR VED Å KRENKE OG NEDVURDERE HENNE. HAN BETEGNET HENNE SOM EN SJUSKE, GJORDE HENNE HESLIG – NOE SOM KUNNE FORAKTES.

---

kilde som man gradvis svekkes av. Erkjennelsen av at jeg under oppveksten også tok del i min egen avmaktsgjøring, undertrykkelse og ufrihet, har vært en tung og integritetskrenkende byrde. Den preget også min væren på mange andre arenaer utenfor heimen:

I en totalitær familie virker makt- og kravstrukturene med et altomfattende og konstant trykk; de er de dynamiske rammene for volden. Når jeg bruker begrepet totalitær familie, må det imidlertid ikke forstås slik at alt hele tiden er systematisk organisert etter en streng og detaljert plan. Det er mye kaos i en totalitær familie. Men om det kan veksle mellom virvar og «orden», er den totalitære familiens grunnleggende kjenne-tegn en varig og systematisk bruk av ulike volds-, makt-, herske- og krenkelsesteknikker som er innvevd i hverdags-virksomhetene, strukturen og de sosiale relasjonene.

Man skal også merke seg at handle- og væremåter kan skifte fullstendig karakter, betydning og mening i en totalitær familie: Handle- og væremåter som vanligvis ikke oppfattes voldelige på andre sosiale arenaer, og som til og med kan betraktes som bagatellmessige der, kan få en helt annen betydning og mening i en totalitær familie og dermed oppleves som en smertefull eller svært truende krenkelse. Dette spesielle forholdet kan skape stor avstand i forståelsen av et hendelsesforløp mellom dem som utsettes for disse handlingene, og dem utenfor som tolker dem.

Far brukte mange volds- og maktformer – former som fikk forskjellig mening og betydning i de ulike situasjonene, og som dekket forskjellige behov. Jeg velger å skille mellom to former for fysisk vold: Den ene er legemsvold (med eller uten gjenstander); den andre er knyttet til vold mot gjenstander og vold mot materiell.

Mest vanlig kan vi si at legemsvold er handlinger der målet og motivet er å uskadeliggjøre offeret, eller å påføre personen smerte, pine eller ubehag. Det er selvsagt ikke bare snakk om fysisk ubehag; som oftest er legemsvolden også en psykisk og sosial belastning – og omvendt er psykisk og sosial vold også en kroppslig plage.

De voldsomste eksemplene på legemsvold er drap, lemlestelse og helseødeleggende kvestelse. Men også ørefik, spytting, lugging eller uønskede taktile tilnærminger som krenker den personlige integriteten, er eksempler på legemsvold. Slike integritetskrenkelser må ikke bagatelliseres. De kan både være og oppleves svært voldelige – alt avhengig av situasjonen de utfoldes i, eller sett i forhold til den enkeltes personlige verdi- eller kulturforankring.

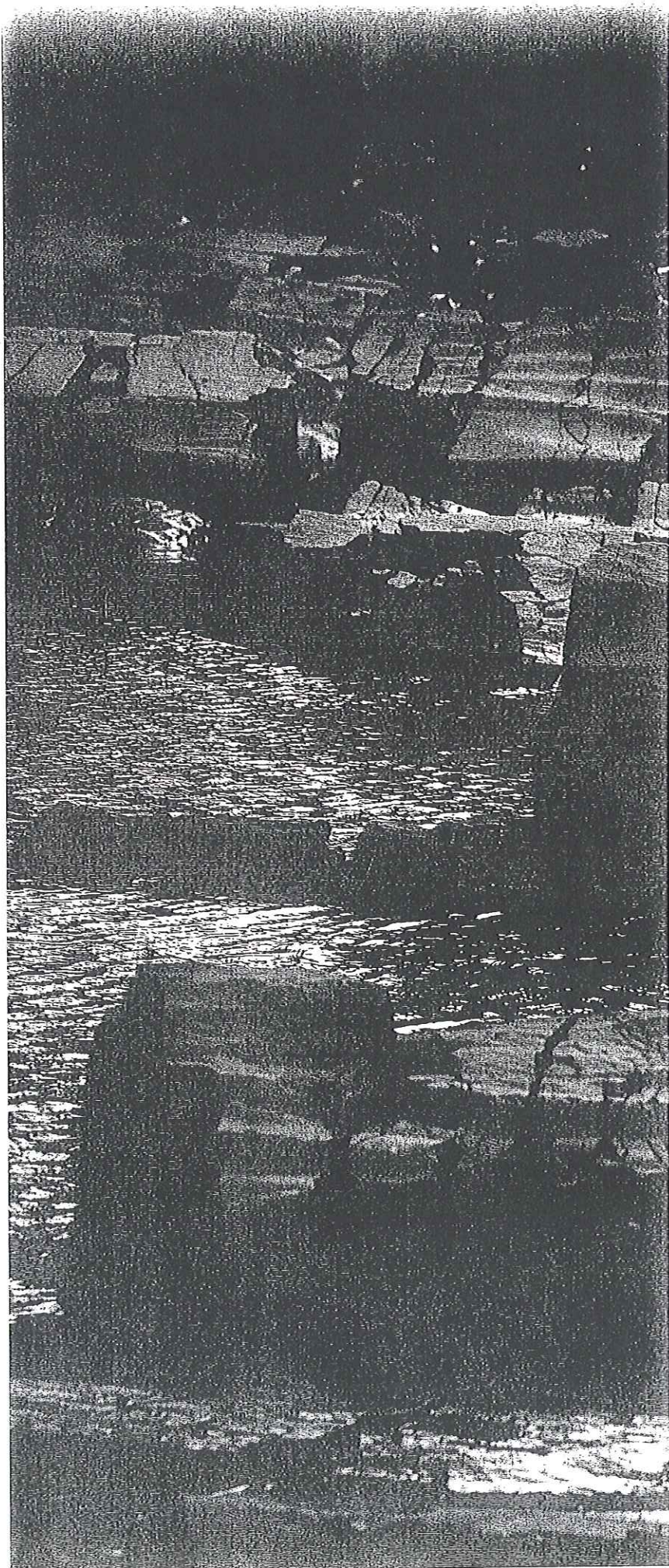
Far brukte legemsvold som middel for å uskadeliggjøre, hevne, presse, skremme, straffe eller disiplinere til underkastelse. Hans fysiske styrke var total. Huggene kunne komme brått og uventet, men han kunne også pryle lenge og da med pauser imellom. At han ikke hadde en sadistisk nytelse ved å banke løs, er jeg sikker på. Det var først og fremst herredømmet og den absolutte makten han ville demonstrere.

De fysiske voldsmerkene var umulige å skjule; de var ikke bare fysiske og psykiske blåmerker på kropp og sjel; de var også sosiale stigmaer eller «skammens flekker», som mor betegnet dem. Men den sosiale tapslista ble også produsert på andre måter: Hvem kan tro at barn som opplever denne råde maktutfoldelsen, er i stand til være konsentrert på skole og i andre sosiale sammenhenger? Hvem tenker lekser når frykten, sorgen, fortvilelsen og usikkerheten besetter og kapsler inn enhver tanke? Hvor ofte var jeg ikke livredd for å finne mor i en blodpøl når jeg kom hjem. De søvnløse nettene – bråket, gråten og støyen – satte også dype og smertefulle avtrykk i kropp og sjel: Man var så usigelig livsmatt. Og hvor ofte møtte

HANS FYSISKE
STYRKE VAR TOTAL.
HUGGENE KUNNE
KOMME BRÅTT OG
UVENTET, MEN HAN
KUNNE OGSÅ PRYLE
LENGE OG DA MED
PAUSER IMELLOM.

OFFER FOR VOLD
BLIR MAN PÅ MANGE
ARENAER. VI VAR STIGMATI-
SERTE – NESTEN SOM EN
PARIKASTE FOR MANGE.
DEN SOSIALE VOLDEN BLE
DERFOR TYDELIG PÅ FLERE
SOSIALE ARENAER UTENFOR
FAMILIEARENAEN.

---

nedvurdere mennesker på: Man blir sosialt degradert eller opplever det som om man er sosialt utslettet i situasjonen. En venninne av meg, som var et voldsoffer, påpekte dobbeltheten i sine egne erfaringer: «Volden i en familie er så tett og så nær, samtidig er volden fremmedgjørende. Mishandlede kvinner sier ofte at de mister seg selv. Jeg ble usynliggjort, og jeg har selv brukt usynliggjøring som overlevelsestrategi.»

Far skapte avstand til mor ved å krenke og nedvurdere henne. Han betegnet henne som en sjuske, gjorde henne heslig – noe som kunne foraktes. Å skape forakt og fremmedgjørende avstand for å kunne utøve volden er kjent. Det er mange eksempler fra fange- og konsentrasjonsleire der de nazistiske fangevokterne skapte avstand og dehumanisering ved «det heslige» og «det uskjønne»¹⁰. På mange måter blir det heslige og uskjønne et middel til og et idéfundament for overgrep. «Det uskjønne» og «heslige» oppleves frastøtende gjennom fremmedgjøring og sosial avstandsmarkering. Mor forfalt. Utenverdenens dom ga ham legitimitet: Hvordan kunne han, den pene mannen, leve med henne?

Offer for vold blir man på mange arenaer. Vi var stigmatiserte – nesten som en pariakaste for mange. Den sosiale volden ble derfor tydelig på flere sosiale arenaer utenfor familiearenaen.

I noen tilfeller produserer også fagfolk stigma: Jeg har ofte vært fortvilet over manges lettferdige genererende uttalelser om at barn som vokser opp i en familie, blir voldelige selv eller er disponert for vold. Hvor sann er påstanden? Brennemerket svir. De skulle bare ha visst hvilken kamp man har ført i livet som barn og ungdom på grunn av slike deterministiske beteg-

nelser. Når slike utsagn formidles, må det stilles teoretiske, metodologiske og etiske krav til fagpersonene om at de kan garantere at de har gjennomført grundige og kritiske analyser av metodologien, premissene, argumentasjonen og konklusjonen for de studiene som de viser til. Det er ikke sjelden at «funn» fra andre undersøkelser presenteres gitt og repeterende uten at den som anvender dem, har foretatt et grundig kritisk forarbeid av studienes metodologi og teoretiske forankring og om det er en indre konsistens mellom premisser, analysegrunnlag, argumentasjon og konklusjoner for den enkelte studie. Dessuten: Studier er også motstridende og viser at mange av oss som har vært utsatt for vold, er blitt *anti-voldelige*; vi avskyr vold; vi frykter den. Dette bildet blir ofte borte i ensidige statistiske genereringer.

En neste voldstype har jeg betegnet som *symbolsk vold*. Den omhandler voldelige kommunikasjonsformer. Symbolsk volds- og maktbruk har mange sider, alt fra bruk av tegn, symboler, verbale utfall som trusler, kjefting, nedvurderende ytringer og utskjelling, til anvendelse av nonverbale kommunikasjonsformer, som mimikk og kroppsspråk for å true eller vise forakt. Vi kan dessuten skille med E. Fleischers kategorisering skille mellom (1) direkte verbale ytringer, (2) indirekte verbale ytringer, (3) direkte nonverbale ytringer og (4) indirekte nonverbale ytringer¹¹.

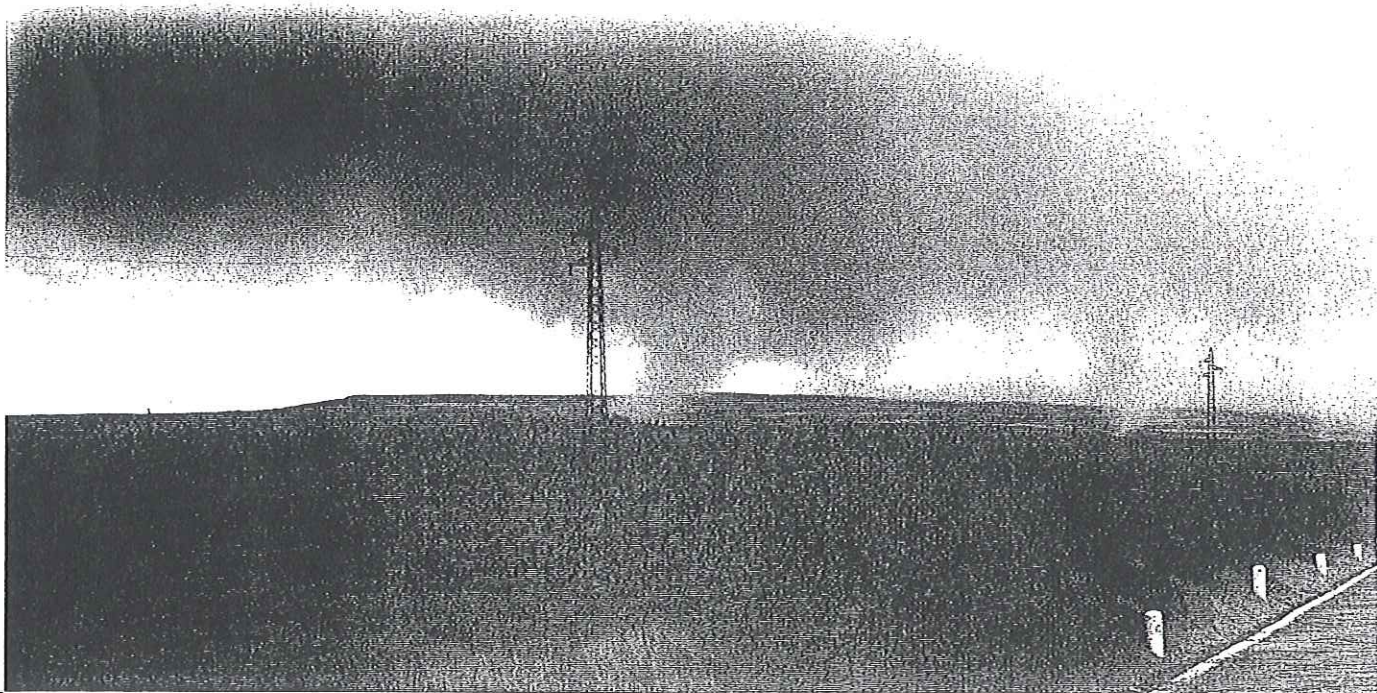
Symbolsk vold er en særegen form for symbolsk makt, betoner P. Bourdieu¹². Den er makt til å konstruere virkeligheten ut fra enkeltmenneskers interesser som truer eller øver vold mot et annet menneskes integritet. Å påtvinge andre ens egne oppfatninger om livsbetingelsene eller levemåter kan i en del tilfeller betegnes som en form for symbolsk vold.

¹⁰ Peter Weiss har beskrevet det gjort i teaterstykket, *Ransakningen* (Oratorium i 11 sanger). Nils Christie har skrevet om det i sin undersøkelse fra 1952, *Fangevoktere i konsentrasjonsleire, en studie fra serbiskeleirene i Nord-Norge*. Christie poengterer at under de mest ekstreme forhold der man skaper avstand, kan de fleste begå de forferdeligste overgrep. Ved de ekstreme fangeforholdene brøt man ned mennesket både legemlig, psykisk og sosialt.

¹¹ Fleischer, E. (2000) *Den talende tavshet*. Odense: Odense Universitetsforlag.

¹² Bourdieu, P. (1996) *Symbolsk makt*. Oslo: Pax, men også Bourdieu, P. (1999) *Den maskuline dominans*. Viborg: Tidenes skifter.

rommene da han gikk inn på stua for å lade opp, forberede seg til konfrontasjoner, gjorde oss skrekkslagne. Ventingen var et helvete. Frykten gjorde også oss tause – men det var en annen taushet, en underkuet tilbakeholdenhet, en taushet som var fullstendig ulik den maktfulle ordløsheten og tausheten som far brukte.

I en totalitær familie foregår det hele tiden en kamp om «sjela» – en slags idébeleiring som kan betegnes som ideologisk vold. Far brukte mange metoder for å kapsle oss i sin tenkemåte, samtidig som han barrikaderte sin egen idéverden. Den ble ugjennomtrengelig. Å bli utsatt for hans betydnings- og meningstvang, å bli viklet inn i hans verdier og forståelse som premiss, var ett av de verste overgrepene mot oss. Jeg opplevde det som åndelig voldtekt. Kafka skriver dette godt til sin far: «Jeg stod jo i hele min tankegang under dit tunge tryk, også i den tankegang, der ikke stemte overens med din og især den»¹⁴.

Det er forskjellige former for ideologisk vold. I *Den maskuline dominans* skriver Bourdieu at symbolsk vold kan være en «stille, umærkelig vold, usynlig selv for dens ofre, og som hovedsaklig utdøves ad rent symbolske veje for kommunikationen og erkendelse, eller mer presist for miskendelsen, anerkendelsen, eller i sidste instans for følelserne»¹⁵. Det handler om livsstil, tenke- og væremåter. Den ideologiske volden legitimerer maktforholdene idémessig, moralsk og funksjonelt og er vanskelig å verne seg mot i et totalitært undertrykkelsesregime. Det er det nok av historiske eksempler på. Slik var det også i vår familie.

Men det finnes også andre idémessige og ideologiske former for voldsbruk. Volds- og maktbruken i familien er forakt for andres integritet og verdighet. Fars maktutfoldelse hadde feste i et nedvurderende syn på kvinner og barn. Han demonstrerte også et syn på menn som uttrykte falsk bevissthet og en fordreid oppfatning. I bunn og grunn gjenspeiler hans voldsbruk et degraderende og nedlatende menneskesyn, men også en skropelig forståelse av rettigheter, likeverdsprinsipper og demokratiske samhandling mellom mennesker. Han anerkjente ikke vår personlige integritet og vår rett til livskvalitet, livsvekst og et trygt hverdagsliv. Dette var hans mest brutale overgrep mot oss.

En voldelig totalitær familie er løgnens arnested; Det lyves for å skade; det lyves for å verne mot overgrep. Å lyve i ond hensikt er et overgrep mot et menneskes integritet. Sartre¹⁶ betegner en slik løgn som vold fordi den som lyver, bevisst forleder et annet menneske til å forholde seg virkeligheten på fullstendig feil premisser. Under særlige forhold kan dette få katastrofale konsekvenser. Også filosofen P. Sloterdijk¹⁷ er opptatt av løgnen. Han hevder at et herrevælde ofte krever løgn, og at den som vil herske, gjør bruk av manipuleringer og forføringer. Men løgnen kan òg være et vern. Vi brukte «hvite løgner» for å beskytte oss mot volden. Vi lærte fort som barn at som voldsoffer kan løgnen være et beskyttende skjold; sannheten derimot – selve trusselen mot liv og helse. Men løgnen var en skjor trygghet. Ble man avslørt, var sanksjonene ubønnhørlige.

MOTSTAND OG MOTMAKT

Min mor hadde ikke mot til å bryte forholdet for det var gått mange år; hun var altfor redd for liv og helse til å kunne gjøre

¹⁴ Kafka, F. (1993) *Lettere fra farste mester*.

¹⁵ Bourdieu, P. (1999) *Den maskuline*.

¹⁶ Sartre, J.P. (1982) *En filosofi*.

¹⁷ Sloterdijk, P. (1985) *Kritikk av det*.

DEN DAG I DAG KNYTER DET SEG FOR MEG NÅR JEG HØRER HVORDAN ENKELTE FAGPERSONER OPERERER MED EN SKRÅSIKKER GENERERENDE DEFINISJONSMAKT

Uansett hvor fastlåst ondskapen, makten og avmakten var nedfelt i strukturen og væremåtene, lærte vi at det eneste sikre vi kan si om livet, er at det forandrer seg hele tida. Endringene måtte altså komme, det visste vi – men vi var ikke naive: Selv om vi så muligheter som var frigjørende, erkjente vi også at endeliktet kunne bli fatalt. Hans voldsbruk var jo så råbarket og hans makt- og hersketeknikker så knugende at det mange ganger kunne gå riktig galt.

Vi forsøkte å rufse opp fars voldsregime og strukturmakten – dette skjedde selvsagt som oftest skjult og på en svært forsiktig måte. For å omskrive A. Strindbergs uttrykksmåte fra *Inferno*: Når han ikke var til stede, tuktet hans usynlige hånd og væren. Frykten for sanksjoner og liten tro på seg sjøl var svært hemmende. Å møte fravær av anerkjennelse på andre sosiale arenaer, hele tida å ha med seg en tapsliste og ha en følelse av utilstrekkelighet – for så å miste selvtillit og troen på seg selv, og dermed også selvverdet – låste fast livsformen, være- og tenkemåtene. Livsverdenen kunne bli uutholdelig inneklemt. Håpløst bundet! Men i det svarte er det alltid lyse og fargerike pletter: Ved de små seierene i hverdagen vokste også styrken og mer tro på en sjøl. Tålmodighet ble etter hvert et nødvendig lærestykke, og man fant etter hvert fram til arenaer der det var mulig å finne kreativ ro og trygghet. For meg ble det fotballbanen eller en bortgjemt krok der jeg kunne lese og tegne.

Å søke til trygge frisoner utenfor familieveggen var altså viktig, men ikke uten problemer. Tilliten til utenverdenen varierende, og farer truet: Jeg tenkte alltid på trusselen om å bli plassert i en institusjon eller hos fosterforeldre. Derfor holdt jeg helt kjeft når enkelte voksne forsøkte å få meg til å snakke om «hvordan det var hjemme». Det var ikke før samlivsbruddet var et faktum, at jeg som eldre ungdom åpnet meg mer.

Vi møtte fiendtlig stigmatisering og motstand fra flere i nabolaget – mennesker som ville ha oss bort, enkelte foreldre som ikke lot meg være i sammen med barna deres. Vi møtte også dem som gjorde seg utilnærmelige, som var likegyldige – de som gjorde oss sosialt døde og som forankret oss i et sosialt skyggeliv. Mange av dem kjente til volden. De var tilskuere. Å være tilskuer er bare en annen måte å være delaktig på, sier filosofen Merleau-Ponty. Han har rett. Mistilliten til dem var stor fordi de lot ting bare skje enda de visste.

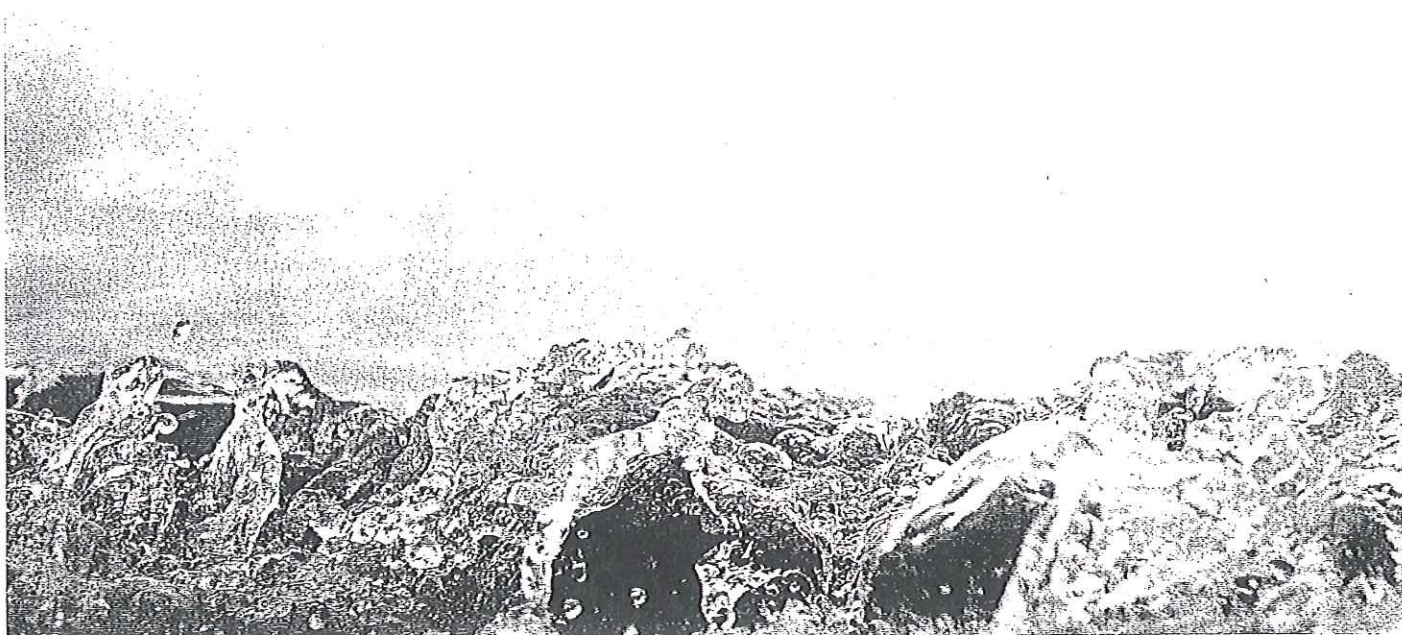
Det var også dem som til tider forsøkte å hjelpe. Om de bare visste hvor viktige de var eksistensielt sett, i situasjonen, i livet. For meg var det enkelte naboer, visse venner, noen venners foreldre, et par lærere og mors venner og familie. Visse fagfolk, derimot, oppfattet jeg som en trussel. Deres måte å nærme seg problemet på var for teknisk og fremmedgjørende. De så ikke oss i vårt liv – de så volden og problemet i et utenfraperspektiv gjennom sine innlærte definisjons- og språkmakt – urokkelig låst fast i et teknokratisk menneskesyn og sine faginnlærte analyser. Dermed ble de «eiere» og forvaltere av den volden vi ble utsatt for. Den dag i dag knytter det seg for meg når jeg hører hvordan enkelte fagpersoner opererer med en skråsikker genererende definisjonsmakt; også i dag møter jeg enkelte fagfolks klare dogmatiske analyser av *hvordan vi* hadde det, og *hvordan og hva vi* følte, og ikke minst *hva* som feilte min far: Ingen tvil – den og den diagnosen passer perfekt, og med ett dunster det eksistensielle og ontologiske bort i en stereotyp sjablongtenkning og en diagnostisk beskrivelse av ham. Tilnærmingen uttrykker en beklemmende paternalisme. Og dette på tross av at de aldri har opplevd *min* oppvekst, vår familie eller min far. Kritikken rammer selvsagt visse faglige tilnærminger og enkelte fagpersoner. Det skal framheves at mange fagpersoner som jeg har hatt dialoger med, har en forståelse og et fagperspektiv som både har feste i en dypere erkjennelse av voldens og maktens vesen, og som også er i stand til å anerkjenne vår historie og vår integritet og dermed

DA MAKTRUKTUREN
RASTE SAMMEN, STO HAN TUFSETE,
YNIKE LIG OG ENSOM IGJEN.

«Men hatet du ham ikke og fordømmer du ham ikke?», spør mange under forelesningene. «Jeg er ikke i stand til å hate,» svarer jeg. Jeg har heller ingen hevn- eller gjengjeldelsestanker; hat og hevn opplever jeg som anstøtelig. Det bryter fullstendig med min moralske integritet, være- og tenkemåte. «Å få som fortjent» blir også for kynisk og overflatisk. Jeg vil derimot ha en oppriktig etisk og verdig konfronterende dialog som baseres på en klar premiss, nemlig at de som møtes, betraktes som likeverdige personer med moralsk integritet og moralsk status. Dette utelukker ikke spørsmål om ansvar, skyld og straff. Tvert om.

Jeg klarer heller ikke å fordømme min far som person, men jeg fordømmer og avskyr *hans mange onde handlinger, hans brutale tenke- og væremåte og hans undertrykkende, krenkende og ydmykende maktregime*. Krenket var vi, og jeg anser at jeg har rett til en moralsk vrede over det som er skjedd, men det er noe helt annet enn gjengjeldelse, hevn og hat. Jeg kjenn er også dyp fortvilelse og sorg: På den ene siden ved det å være voldsoffer i en totalitær familie; det er en tung byrde. På den andre siden er det også en merkelig sorgopplevelse som bunn i et behov for å kunne ha kjent ham på en annen måte – som far. Med makt- og voldsbruken forspilte han enhver mulighet. «Han var da en dårlig far,» kommenterer mange. «Nei,» sier jeg – «han var ikke noen dårlig far – han var ikke noen far i det hele tatt». Hva er i så fall en dårlig far? Jeg har alltid hatt store vanskeligheter ved å bruke ordet «far». Også dag i dag kjenner jeg tunga butter og krymper hver gang jeg sier ordet. Farsbegrepet beskriver overhodet ikke hans funksjon, og min bror omtaler ham konsekvent som «han». Jeg forstår min bror godt. Vi har et fremmedgjort og et ikke-opplevd farsbilde.

Men hva med forsoning? En mulig forsoning måtte forutsatte at han anerkjente vår mangeårige lidelse – at han innså at hans egosentriske maktfullhet og bruk av vold brøt destruktivt inn i vår livskvalitet og livsvekst. En ærlig og oppriktig innrømmelse og et sjøloppgjør hadde kunnet gi en åpning for en oppryddende og konfronterende dialog og dermed en slags forsoning¹⁸: Dette kunne gi en mulig åpning for et samvirke i framtida som kunne gi næring til en viss, men likeverdig gjensidighet – selvsagt i visshet om at dette kunne ta svært lang tid. Å bygge opp tillit er krevende. Det ble ikke slik, og samvirket mellom ham og meg ble – som sagt – greit og anstendig, men uten nærhet. Premissen for at det skulle bli noe annet, var ikke der: Han tok ikke det erkjennende ansvaret for det han hadde gjort. Dermed brast en viktig forutsetning – nemlig *vilje* til å ta ansvar og sånn sett få en moralsk status og moralsk integritet i dialogen og samvirket.

Hva med ord som anger og skyld? For å kunne forsones er erkjennelsen av overgrepene og volden nødvendig. Å erkjenne skyld og angre er selvsagt viktig under forutsetning av at det betegner en sjølkritisk, innlevende og dypt ment og villet erkjennelse. Hadde hans anger hatt en slik form, ville han også ha forholdt seg til vår eksistensielle lidelse og erkjent sin skyld i den. Men ofte blir «jeg angre» en overflatisk taktisk manøver for å nøytralisere eller skjerme seg mot det opplevde ubehaget som man blir utsatt for når man har gjort noe galt. Jeg var alltid engstelig for at han ville komme med den formen for anger.

Tilgivelse derimot – var, ble og er ikke mulig. Det er et vanskelig ord som blir svært abstrakt, metafysisk og fremmed for meg. Jeg synes at det er vanskelig å bruke det.

¹⁸ En svært god bok om forsoning har professor i etikk og teolog Paul Leer-Solvesen skrevet. I den har han og jeg også samtalt om voldsproblematikken og i fars vold, men her er jeg identifisert som Mogens Møller. Leer-Solven og jeg skriver for tida på en bok om det onde og vold – i dialogens form, og som berører mange av disse spørsmålene.

VEDLEGG – EN TAKK:

Mange samtalepartnere skal takkes: Over flere år har jeg hatt mange samtaler om vold i familien. Faglig inspirasjon har jeg blant annet hentet fra den feministiske voldsforskningen og filosofiske, sosiologiske og psykologiske voldsstudier – samt sosiologiske og filosofiske makt-, avmakts- og motmaktsanalyser.

Foruten mine mange samtaler med min mor, mine søsken, min samboer, mine barn og venner har jeg hatt dialoger med personer som også har vært utsatt for vold. Diskusjoner har jeg også hatt med min far, men også med andre menn og kvinner som har brukt volden som maktmiddel i familien.

Jeg har dessuten hatt mange gode og viktige dialoger med professor i etikk og teolog Paul Leer-Salvesen, sosiologiprofessor Regi Th. Enerstvedt, professor Ragnar Hauge og psykologi-professorene Pär Nygren og Ole Dreier – samt juristen Ingunn Eriksen. Viktige diskusjonspartnere har også mine tidligere forskningsledere Kåre Bødal, Inger-Marie Fridhov og ATV-psykologene Per Isdal og Marius Råkil vært. Betydningsfulle samtaler og skriftlige fagdiskusjoner har jeg likeens hatt med de danske universitetspsykologene Benny Karpatschhof, Charlotte Mathiassen og Morten Nissen – og ikke minst professorene i filosofi Uffe J. Jensen og Arne Johan Vetlesen. Verdifulle dialoger har jeg også hatt med professor i psykiatri Lars Mehlum, pedagog

Egil Larsen og voldsforsker Ole Kr. Hjemdal. Voldsforskningen ved Kriminalomsorgens utdanningscenter (om vold i fengslene/kriminalomsorgen) har også påvirket er studiene og refleksjonene. Disse studiene er foretatt over en tiårsperiode sammen med Berit Johnsen, Ragnar Kristoffersen, Tore Rokkan, Thomas (Strand) Ugelvik og Franck Orban. Min samboer, Doris (som er leder for et mindre kvinnefengsel), og min sønn Joakim (som er filosof, ekspert på og har skrevet bøker om terrorisme) har også bidratt med mange faglige innspill i årenes løp.

Det er likevel en betydelig erfarings- og kunnskapskapital som har feste i mitt eget innenfraperspektiv og de selvopplevde refleksjonene over voldens og maktens vesen, former, betydning ved å vokse opp i en svært voldelig og totalitær familie. Disse er sånn sett særegne.

Til sist: Krisesentrene og andre organisasjoner som arbeider med vold, må støttes og få de ressursene de trenger. Deres omsorgs- og hjelpearbeid er av største betydning.

Et interview om Vold i familien

I det følgende præsenterer vi et interview med den norske sociolog og volds- og selvmordsforsker Yngve Hammerlin. I dette interview har jeg, Charlotte Mathiassen, spurgt om temaer inden for problemstillingen "Vold i familien", som er et af Hammerlins forskningsområder. Interviewet er skrevet til en tekst med spørgsmålene som overskrifter til det enkelte afsnit.

Af: Charlotte Mathiassen

Med: Yngve Hammerlin

Hvordan forstår du vold i familien?

Vold må forstås konkret, men også ud fra flere forskellige faglige perspektiver. Jeg er både skeptisk over for en faglig indsnævring men også i forhold til en forklarende reduktionisme, som præger en del forklaringer på "vold i familien" eller "vold i parforholdet". Jeg synes også, at en del af de begreber, der anvendes af mange fagpersoner, bliver klicheprægede og på mange måder dogmatiske. Forfatteren Mogens Møller (Pseudonym) har i sin bog *I fars vold*, der kom i 2000, gennem konkrete eksempler fra sin egen opvækst i

en totalitær familie vist, at problemet må forstås på en anden måde. Desuden har han vist, at en opvækst i en sådan familie har nogle særlige træk, som adskiller sig fra træk i andre familier, der kæmper med vold. Både han og jeg er dog meget påpasselig med at understrege, at hvis man foretager denne skelnen, er det ikke det samme som at sige, at volden i andre familier end de totalitære er mindre belastende eller farlig. Sådan en påstand er meningsløs.

Alligevel er det vigtig at sige, at i "den totalitære familie" er der nogle særlige strukturelle betingelser, som gør magtforholdene og brugen af vold ekstremt massiv. Magten produceres hele tiden – også afmagten og magtesløsheden, men også modmagtsformer.

Endelig er det vigtig at bemærke, at Møller er en anerkendt fagmand, som skriver inden for en socialfilosofisk og sociologisk tradition, og det betyder, at han med sit perspektiv, som er 'indefra, fordi han selv er opvokset i en totalitær familie, går meget grundigt til værks. Jeg er også vokset op i en familie, som jeg vil betegne som totalitær. Jeg er derfor begyndt at arbejde med voldsproblematikken i familien på en anden måde inspireret af egne erfaringer, Møllers bog og tænkning og med basis i min volds- og selvmordsforskning.

Det er også vigtig at bemærke, at der er få børn, som har oplevet vold i familien, der har skrevet om den. Dette gør Møllers bog unik, som det også beskrives af den kendte norske

folk lever sammen på, de sociale strukturer, og hvem der til enhver tid 'har magten'. Til forståelsen af dette behøver man teoretiske redskaber, som kan give bedre forståelses- og forklaringsmuligheder på et videre og tværfagligt grundlag. Vi må studere de direkte og indirekte, åbne og skjulte magt-, volds-, disciplinerings- og hersketeknikker, som anvendes.

Voldsformerne, som bliver præsenteret i det følgende er idealtyper – altså kategoriseringer i en rendyrket analytisk form. I et hændelsesforløb vil forskellige magt- og voldsformer ofte flyde sammen. Generaliseringerne er hentet fra Møllers bog og mine egne studier.

Voldsformer

Fysisk vold kan inddeles i to hovedgrupper: a) Legemsvold og b) vold mod materialer eller ting. Legemsvolden har mange former – fra drab og helbreds-ødelæggende kvæstelser til intimiteter, som krænker den personlige integritet. Vold mod genstande som markerende hersketeknik kan også være et stærkt frygtskabende middel. Både Møller og psykologen Per Isdal (leder af organisationen

ATV – Alternativ Til Vold) illustrerer alvoren heri: At vokse op i en familie, hvor man jævnligt er vidne til materiel vold, "er for barnet omtrent det samme som at vokse op i et slags minefelt, der kan eksplodere når som helst", skriver Per Isdal i sin bog *Meningen med volden* fra 2002. Den materielle vold er altså, når man kaster, knuser eller ødelægger ting, hvilket igen skal forstås i sin sammenhæng.

Psykisk vold rummer i hverdagsfagsproget alt for meget – så meget, at begrebet er uklart.

Særlig problematisk er psykologismen – det vil sige, at man forklarer et fænomen bare ved psykologi eller gør noget ikke-psykologisk, psykologisk. Mange blander desuden psykisk vold sammen med social vold. Dette er meget uheldigt, fordi man dermed mister muligheden for at afdække de sociale og sociologiske forhold omkring magtanvendelse.

Efter begrebsdiskussioner med flere psykologer, bruger jeg psykisk vold som direkte eller indirekte voldsudøvelse rettet mod offerets psykiske tilstand, hans/hendes følelser og kognitive virksomheder. Den voldshandlende vil for eksempel skabe frygt eller psykiske lidelser hos offeret, men

psykisk vold kan også forstås ved, at man anvender psykologisk viden for at få psykisk magt over eller til at nedbryde et menneske. Dette kan gælde i familier, ligesom vi også ser det ved tortur og ved anvendelse af psykologisk krigsførelse

Symbolsk vold er en anden vigtig voldsform. I bogen *Den maskuline dominans* fra 1999 skriver sociologen P. Bourdieu, at den kan være en "stille, umærkelig vold, usynlig selv for dens ofre. Den udøves hovedsageligt i kommunikationen og erkendelsen ad rent symbolske veje, eller mere præcist, for mindskelsen af anerkendelsen, eller til sidst for følelserne." Symbolsk volds- og magtanvendelse har mange former, fra brug af tegn, symboler og verbale udfald i form af trusler – til direkte eller indirekte non-verbale kommunikationsformer som mimik og kropssprog. Tegn og symboler kan blive tillagt en truende eller voldelig betydning – for eksempel ved genstande som forbindes med voldsudøvelse. Verbal vold kan udtrykkes ved et brutalt magtsprog som råberi, udskældning, trusler, ironi, sarkasme eller nedvurdende ytringer. "Råberiet gjorde mig skør og udslidt", fortalte én, som voksede op i en totalitær familie. "Jeg ravede bare rundt

lige voldsformer er vigtige for at kunne forstå den voldelige og magtfulde "lidelsesproduktion i hverdagen", som i yderste konsekvens kan påvirke til selvmord. At udvide voldsbegrebet og voldsforståelsen, så begrebet rummer mere, end det sædvanligvis gør, og at udvide voldspektivet, er presserende, for at vi kan forstå voldsmagtens totale og mangesidede hverdagsudtryk.

Samtidig ønsker Hammerlin en dybere og bredere definition og forståelse af vold og en mere præcis definition og afgrænsning af de enkelte komponenter i voldsforståelsen. Han uddyber: Selv har jeg udarbejdet en definition af vold som er anvendt i og henvist til i flere arbejder, blandt andet den offentlige udredning i Norge *NOU Retten til et liv uden vold*, 2003:31.

Hvordan mener du, at en psykologisk forståelse er brugbar?

Man kan ikke svare generelt på spørgsmålet, fordi psykologien består af forskellige skoleretninger og dermed forskellige forståelses- og forklaringsmåder. Nogle af disse retninger får et reduktionistisk og indeklemt perspektiv, fordi de for eksempel er ensidigt individualistiske,

psykologistiske eller bio-psykologiske. Det indre forhold mellem den enkelte og de sociale og samfundsmæssige betingelser bliver forstået for dårligt; mange ganger læser jeg arbejder, hvor det virker, som om den enkelte lever i et socialt og eksistentielt vakuum. Fokus er rettet mod forhold i og ved individet; de givne sociale og materielle livsbetingelser er sat i parentes. Andre gange bliver den enkelte reduceret til at være fange i sin egen biologi og i sin egen psyke. Jeg har i flere volds- og selvmordsarbejder taget disse begrænsende forklaringsmåder op, men særligt har Egil Larsen og jeg diskuteret de forskellige reduktionistiske forklaringsmåder i bogen: *Menneskesyn i teorier om mennesket*, som er udkommet på Klim forlag.

En psykologi, som tror, at den kan klare sig uden sociologi, er på vildspor. Et tvær- og flerfagligt perspektiv er vigtigt. Psykologer må hente konkret viden fra forskellige sociologiske skoleretninger og tilnærmelser. For eksempel vil faginspiration fra hverdagssociologien være vigtig. Mange er optaget af kognitiv psykologi, men bliver meget kognitivistiske og glemmer videnssociologien og videnskabsfilosofien.

For at kunne forstå vold i familien – og den totalitære familie – må man altså både anvende forskellige former for psykologisk, sociologisk, pædagogisk og filosofisk videnskab.

Hvorfor er det sådan – i din forståelse – at nogle holder op med at slå med en ny partner?

Mennesket er selvsagt ikke en robot eller en mekanisk dukke. Et menneske forandrer sig hele tiden og særlig, hvis det kommer til at leve under andre forudsætninger og betingelser. Det er netop dette, der er essensen i en del af de oplæg, som er i gang nu – jf. for eksempel det tidligere nævnte gode tilbud hos ATV – Alternativ Til Vold – i Norge. Men – og dette er vigtigt – et oplæg må tage udgangspunkt i et mere helhedsorienteret perspektiv på problemet, samtidig med at indsatsen og tiltagene, der sættes i værk, må tilpasses den enkeltes situation og behov. Man kan spørge sig selv, om der er for mange oplæg og tiltag, som er for genererende i den forstand at de bliver for skabelonagtige, og at kreativiteten er stivnet i en kognitivt orienteret programfeticering? Det er ikke dermed sagt, at jeg synes, alle de kognitive programmer er dårli-

produceres på andre arenaer i form af stigmatisering og social udstødelse.

Hvad er de mest udbredte årsagsforklaringer på voldelig adfærd?

For at få opretholdelse og sikre sig magt, men som sagt – vold kan også anvendes i selvforsvar eller som forsvar mod andre.

Hvor udbredt er det, at det er kvinden, der er den voldsudøvende, i en familie?

Nye undersøgelser hævder, at det er oftere, end man tror, men det er vel også sådan, at kvinder anvender andre voldsmidler og hersketeknikker end mænd, skønt dette ikke udelukker, at de bruger de samme metoder som mændene. Men kvinder anvender også andre volds- og magtmidler end mænd.

I den forbindelse vil jeg nævne, at en del kvinder, når jeg har holdt foredrag om dette tema, er kommet op til mig og har sagt, at de har levet i en totalitære familie, hvor det ikke var faderen, men moderen, der anvendte disse metoder. Men det er et klart dominerende billede, at kvinder og børn er den store gruppe ofre. Der må imidlertid forskes mere i kvinders voldsanvendelse.

Hvilke konsekvenser har det for børn at leve i familie, hvor forældre lever i et voldeligt forhold?

Mange børn tager stor skade af det, andre bearbejder erfaringerne. At sige, at børn, som vokser op i voldelige familier, selv bliver voldelige, hvilket nogen hævder, er en generalisering, som er meget stigmatiserende og forkert. Nogle tager måske voldsmonstret op i deres væremåde, men rigtig mange afskyr voldsbrug og bliver meget anti-voldelige. Dette kommer sjældent frem.

Er der bestemte "typer", der tiltrækker voldelige partnere mere end andre?

Der er megen myteproduktion i en sådan postand. Hvilket belæg har man for at påstå det? Det er nok snarere sådan, at den enkelte er en del af et miljø, hvor voldsbrug er mere almindelig eller 'normaliseret' end i andre miljøer, og at chancerne for at møde for eksempel en mand med et dårligt syn på kvinder, børn og brug af vold er større der, end i andre miljøer? Jeg tror, det er en fuldstændig misforståelse at påstå, at nogen vælger en partner eller tiltrækkes af en anden, fordi han/hun er voldelig.

Hvilke samfundsmæssige indsatser kan mindske udbredelsen af vold?

Børn, som vokser op i den totalitære familie, er næsten ikke blevet set, knapt nok hørt. (Også andre sociale grupper ved vi for lidt om – bl.a. minoritetsgrupper). Mange børn fødes ind i en totalitær og voldelig magtstruktur uden at kunne frigøre sig fra den. Enkelte definerer børns oplevelser af volden fejlagtig som at være vidne til vold; et barn, som vokser op i en familie med vold, er direkte offer.

Måden man forholder sig til familievolden på, præges historisk set af passivitet og en "repressiv tolerance" (H. Marcuses' begreb): Myndigheder og andre har alt for længe godtaget alvorlige overgreb mod ubeskyttede, som på mange måder lever i et familiært terrorregime. Det er et paradoks, når "det offentlige" og folks passivitet ikke bare beskytter privatlivets fred, men også dets ufred. Der må derfor appelleres til et større politisk, kollektivt og individuelt ansvar over for problemet. Der skal ikke findes frizoner for vold.

Kampen mod volden er en kamp for anerkendelse af menneskers krav på livskvalitet; Møller siger i afslutningsvis til sin far: "Menneskesyn, ideer og

Når det ikke-synbare blir gjort synlig

Ved Yngve Hammerlin

Den totalitære familien er svært maktfull: Hverdagslivet er mettet av en kompakt kontrollvirksomhet og en gjennomgripende disiplinering, og den voldsutøvende bruker forskjellige hersketeknikker, makt- og voldsformer for å sikre og styrke sin dominans. Den totalitære familien skiller seg fra andre voldsplagete familier ved å være et mer lukket system og ved å være preget av en mer altomfattende, permanent og systematisk kontroll. Den har krenkelsens sosio-materielle struktur, og den er et fortettet sosialt rom fylt av ufrihet, frykt, kulde og gru. På tross av jernhard orden og sanksjonsmakt formes ulike typer motmakt. Familielivet preges og tidvis av situasjonsbetinget kaos.

Mogens Møller har i det sosialfilosofiske arbeidet *I fars vold* (2000) analysert sin egen barndom i det som jeg velger å kalle en totalitær familie. Som Møller skriver jeg ut fra et faglig og selverfart perspektiv fra oppvekst i et voldelig hjem. Møller forteller om hvordan selvmordet var en nærliggende mulighet gjennom hans barndom og ungdom. Den knugende ufriheten avlet blytung livsmatthet og eksistensiell sårbarhet: Selvmord var tenkt som en beskyttelse mot og som en frigjøring fra de detaljstyrte tvangsforholdene. Den var også ment som en samvittighetsvekker og som en bitter gjengjeldelse mot den voldelige faren:

"Jeg var redd – avmektig redd. Det var stunder da jeg mistet troen på mulighetene i livet. Dette gjaldt ikke minst da tapene på flere arenaer var følbare samtidig. Uroen og utryggheten du skapte, preget. Jeg var fortvilet, følte meg sosialt utbrent og mange ganger i en eksistensiell isolasjon.(....).

"Å fortvile er å lukke seg inn i seg selv – å lukke seg ute fra livet", sier Johannes Møllehave (1990). Verden krympet. Jeg satt i livets venterom. Der var det trangt, uutholdelig trangt. Livets mangfoldighet ble en negativ abstraksjon, det mistet verdi, ble totalt meningsløst. Jeg skalv mellom liv og død, som Goethe sier det. Avmakten var i perioder fullstendig. Tanken var boltet fast.(....)

Jeg så og tenkte ut fra et «enten – eller»-perspektiv – en forstenet ensidighet der livets dialektikk ble borte. Jeg ensat ikke lenger livets motsetningsfylte mangfoldighet. Jeg tenkte «ikke annet enn». Verden klumpet seg sammen. Koagulerte." Og Møller fortsetter: "Verden skulle bort fra meg, jeg skulle bort fra verden. Du skulle, bort fra meg; jeg skulle bort fra deg. Jeg ville gjøre

meg utilgjengelig for evig og alltid. Anger og skyldfølelse skulle ete i deg. Mitt livsavbrudd skulle være en beskyttelse og hevn på samme tid. Men det skulle også være en appell, ikke identifisert som «et rop om hjelp», men rett og slett som en ytring – ment som en tydeliggjøring og en demonstrasjon." (Møller 2000:79; se også Retterstøl 1995:169).

Møller betoner at hans selvmordstanker ikke må reduseres til psykologisme eller til abstraherende diagnostiseringer. Bevisstheten om de objektive undertrykkelsesforholdene kan dermed bli visket ut. Maktspåket er kompakt, og han understreker at den fysiske, psykiske og sosiale lidelsen må forstås i et indre forhold til undertrykkelsesstrukturene og til volden og makten som utfoldes. "Jeg ville ikke ta livet mitt", sier han, "jeg ville bryte forholdet jeg hadde til omverdenen og til enkelte mennesker i den. Det var et samlivs-brudd." (Møller 2000:79)

Møller blottstiller flere lidelsesproduserende forhold: Den sosiale tapslisten er stor. Familievoldsofre kan også bli svært plaget ved den sosiale isoleringen, forakten og stigmatiseringen som de møter på andre sosiale arenaer (nabolaget, arbeidet, skolen mm). "Vi var stigmatiserte", skriver han. "Vi var nabolagets bunnfall. Ikke rart, det fantes ikke de murveggene som kunne skjerme naboene fra støyen og oss fra skammen." (Møller 2000:54). Møllers selvmordsnære tanker er ikke enestående.

En kvinne som ble mishandlet i mange år, fortalte meg at "... døden kommer så nær ved vold. Man er hele tiden redd for å bli drept. Nervepresset er uutholdelig, man vet aldri når han slår til. Paradoksalt nok virker det derfor som en befrielse å begå selvmord. Gjøre jobben ferdig for ham eller å komme ham i forkjøpet. Den eneste måten jeg kan forstå tankegangen min i dag på, er at han kontrollerte hele livet mitt, slik at min egen død var det

eneste som var igjen som jeg kunne ha innflytelse over." (...) Den friheten ville han aldri kunne ta fra meg – det ga meg ro." (Hammerlin 2003).

Flere har poengtert sammenhenger mellom familievold og selvmordsnærhet. Tove Smaadahl (2003), lederen for Sekretariatet for krisesentrene i Norge, har ved atskillige registrerte eksempler vist til krisesentrenes erfaringer med vold og selvmordsproblematikk. Flere studier viser en overhyppighet av selvmordshandlinger blant voldsutsatte kvinner, og det er også påvist betydelige sosiale, psykiske og fysiske plager for volds ofre som er svært aktuelle for selvmordsproblematikken (Straus & Kontor 1994, Straus 1995, Lundgren et al. 2001, Escard et al. 2003, NOU 2003:31). Relevante for problemstillingen er likeens mobbeforskningens funn, og undersøkelser viser at mange ofre for seksualisert vold, sliter med post-traumatiske lidelser. Noen volds ofre har også problemer med overdreven bruk av medikamenter og alkohol (NOU 2003:31).

Hvorfor vet vi ikke mer?

Hvorfor er det skrevet så lite om selvmordsproblematikk og familievold? Skyldes det mangelfull interesse? Er fagfolk altfor fremmedgjorte for problemet, eller er det fordi vold og familier undertrykkelse er blitt borte i andre definerte årsaksforklaringer på selvmord? Kanskje en annen grunn kan være de metodiske problemene mange forskere møter ved det tabupanseret som dekker til både vold i hjemmet og selvmord. Mange opplever en dobbelt smerte og en dobbel skam. Å forske i skjult lidelse er vanskelig. Jeg har ikke til hensikt her å dvele ved den mangelfulle kunnskapsproduksjonen, men heller presisere at det er nødvendig med en flerfaglig og større kunnskapskapital: Mange selvmordsforskere vet for lite om familievold, og omvendt: Mange voldsforskere vet for lite om selvmordsproblematikken.

sosiale posisjon; målet kan òg være å påføre den enkelte ubehag eller smerte med sosiale, fysiske eller psykiske makt- og voldsmidler. Voldsbruken kan tilmed være et middel til å disiplinere eller tvinge et menneske til å utføre handlinger som strider imot personens vilje, moraloppfatning eller interesser. Den kan dessuten være handlinger og foranstaltninger som hindrer et menneskes rett til en god livskvalitet og leveverdige forhold. Volden kan være et *middel* i et større prosjekt, men den kan òg være et *mål i seg selv*. Voldshandlinger kan ha ulike motiv og dekke forskjellige behov; de kan være gjennomtenkte og planlagte, men også være forvirrede eller preget av en fordreid virkelighetsoppfatning. (Hammerlin 2002 og Hammerlin i NOU 2003:31)

Per Isdal (2000) framhever at volden er en makthandling der frykt, smerte eller krenkelsespåføring brukes for å påvirke mennesker. Han betoner dessuten at voldsbruken kan oppleves som noe godt for utøveren, ikke minst som en følelse av kontroll og makt.

Ole K. Hjemdal (2002) betoner også at det er nødvendig med en vid voldsdefinisjon. Han poengterer at volden må oppfattes foranderlig i tid og rom, og at den må forstås som en "illegitim integritetskrenkelse". Han viser til at man må vektlegge voldens funksjon, nemlig at den krenker en persons integritet og trenger inn i hans/hennes selvbestemmelse; det betyr at offerets opplevelser og tolkninger av voldshendelser må være i fokus.

Voldsformene som jeg introduserer, er idealtypiske kategoriseringer i en analytisk form. I et hendelsesforløp vil ulike makt- og voldsformer ofte flyte sammen for så å danne et komplekst overgrepsmønster. Typifiseringen er hentet fra Møllers (2000) og mine egne studier (1989, 2002). Jeg presenterer dem her i kortfattet form.

De ulike voldsformene

Fysisk vold kan deles inn i to hovedgrupper: a) legemsvold og b) vold mot materiell eller ting. Legemsvolden har mange former – fra drap og helseødeleggende kvestelser til intimiteter som krenker den personlige integriteten. Også vold mot gjenstander kan som markerende hersketeknikk være et sterkt fryktskapende

middel. Per Isdal (2000:49) illustrerer alvorret: Å vokse opp i en familie der man jevnlig bevitner materiell vold, "er for barn omtrent det samme som å vokse opp i et slags minefelt, når som helst kan det smelle."

Psykisk vold er blitt et uklart begrep slik det brukes i hverdagen, men også blant fagfolk omfatter det for mye. Anvendelsen tenderer til å bli psykologisk ved at man forklarer noe ikke-psykologisk psykologisk. Mange blander dessuten psykisk vold med sosial vold (se neste side). Dette er svært uheldig fordi man da mister muligheten til å avdekke de sosiologiske forholdene for maktbruken. Etter begrepsdiskusjoner med fagfolk ved instituttene for psykologi i Århus og København bruker jeg *psykisk vold* som direkte eller indirekte voldsutfoldelse rettet mot offerets psykiske tilstand, hans/hennes følelser og kognitive virksomheter. Den voldshandlende vil for eksempel skape frykt eller psykiske lidelser hos offeret, men psykisk vold kan også forstås ved at man anvender psykologisk kunnskap for å få psykisk makt over et menneske eller for å bryte det ned.

Symbolisk vold er en annen viktig voldsform. I *Den maskuline dominans* (1999: 8) skriver sosiologen Pierre Bourdieu at den kan være en "stille, umærkelig vold, usynlig selv for dens ofre, og som hovedsaklig utdøves ad rent symbolske veje for kommunikationen og erkendelsen, eller mer præcist, for miskendelsen, anerkendelsen, eller til sidst for følelserne." Symbolisk volds- og maktbruk har mange former, fra den nevnte tankekontrollen til bruk av tegn, symboler og verbale utfall i form av trusler – til direkte eller indirekte non-verbale kommunikasjonsformer som mimikk og kroppsspråk. Tegn og symboler som brukes, kan bli tillagt en truende og voldelig betydning – for eksempel ved gjenstander som kan forbindes med voldsutøvelse: En kniv kan være hogd inn i en dør, et hakekors på en vegg, en løkke ved et navn [...] eller, som Møller skriver: "Du kom inn og var hyggelig. Hele tiden smilte du. Du gikk ut på kjøkkenet, tok fram brød og kniv. Mor og jeg fulgte deg som alltid med blikket. Fornemmelsen av at noe likevel var galt, ble bekreftet da du skar opp brødet. Du vendte deg mot oss, så på oss; smilet var det samme – men blikket ... Da du lot fingrene dine gli langsmed kniveggen uten å si noe – været vi fare (Møller 2000: 66).

Verbal vold kan uttrykkes ved et brutalt maktspråk, kjefting, utskjelling, trusler, ironi, sarkasmer eller nedvurderende ytringer. "Kjeftingen gjorde meg ør og sliten", forteller én som vokste opp i en totalitær familie. "Jeg ravet bare rundt etter disse brutale utfallene. Det var enerverende tungt å ligge om kvelden eller natten å høre på kranlingen og bråket. Mye brutalt ble slynget ut. Truslene haglet og rammet" (Hammerlin 2003). Man tappes for krefter. Frykten knuger. Foreldretilliten brister.

Møller viser også til tausheten som vold: "Tausheten fyller rommet. En uforutsigbar spenstet oppstår. Vi var da også mange ganger fjertret i vår usikkerhet. Tausheten og den påtrengende stillheten gjorde oss skrekkslagne, frykten gjorde også oss tause – men det var en annen taushet, en underkuet tilbakeholdenhet, en taushet som var fullstendig ulik den maktfulle ordløsheten." (Møller 2000:62). (Men – "taushet kan også være fangens retorikk" (Johannesen 2000:99)).

Avsluttende merknader - behov for overskridelse

Der er altså behov for både mer og dypere kunnskaper om den totalitære familiens destruktive og kompakte maktstrukturer. Med utgangspunkt i mine oppveksterfaringer og studier (både som selvmords- og voldsforsker) har jeg registrert at problemforståelsen beklippes ved at man ikke forholder seg til den massive og gjennomgripende hverdagsundertrykkelsen. Visse faglige perspektiv preges likeens av et utvendig forhold til problemforståelsen. Mange psykologer og psykiatere blir fremmedgjorte i forhold til (hverdags)-sosiologien, og sosiologer til psykologien og psykiatrien. At enkelte skoleretninger innenfor de ulike disiplinene kan framstå som forklaringsmonopoliserende er også svært uheldig.

Krisesentrenes arbeid er svært viktig, det samme har kvinneforskningen vært. Det må derfor bygges videre på den kunnskapen og den erfaringen som man har innenfor disse institusjonsvirksomhetene.

Barn som vokser opp i den totalitære familien, er knapt sett og hørt. (Også andre sosiale grupper vet vi lite om – bl.a. minoritetsgrupper). Den nye stortingsmeldingen er derfor et viktig skritt framover. Mange barn fødes inn i en totalitær og voldelig maktstruktur uten å kunne frigjøre seg fra den. Enkelte definerer barns opplevelser av volden feilaktig som å være vitne til vold; et barn som vokser opp i en familie med vold, er direkte offer – det lever i og med volden.

Og hva med dem som utøver volden? Personlighetstypifiseringen må ikke reduseres til å være identisk med voldshandlingene; de er mer enn sine voldelige enkelthandlinger: "Voldsmannen" finnes ikke, men derimot mennesker som også begår vold. Mange trenger faglig hjelp, og mange kan også hjelpes (Råkil 2002).

Måten man forholder seg til familievolden på, preges historisk sett av en "repressiv toleranse" (Marcuse 1969): Myndigheter og andre har altfor lenge godtatt alvorlige overgrep mot ubeskyttede som på mange måter lever i et familiært terrorregime. Det er et paradoks når "det offentlige" og folks passivitet ikke bare beskytter privatlivets fred, men også dets ufred. Det må derfor appelleres til et større politisk, kollektivt og individuelt

ansvar for problemet. Det skal ikke finnes frisoner for vold.

Kampen mot volden er også en kamp for anerkjennelse av menneskers krav på livskvalitet; Møller sier i sluttordene til sin far: "Menneskesyn, idéer og holdninger har du tilegnet deg og utviklet gjennom relasjoner med andre. Du har imidlertid et personlig og eksistensielt ansvar. Du anerkjente ikke vår integritet, du maltrakterte den. Mangelen på anerkjennelse er ett av de største overgrep mot oss. Dermed krenket du vår mulighet til kreativitet. Du forstyrret en viktig forutsetning for livsvekst; du tok livskvaliteten fra oss. Volden ble eksistensiell." (Møller 2000:158)

Yngve Hammerlin er magister i sosiologi og forsker ved KRUS, Kriminalomsorgens utdanningscenter. Hans spesialområder er selvmord, fengsels- og avvikssosiologi. Han har også skrevet en rekke bøker og artikler om virksomhetsteori, menneskesyn, vold og mobbing. Enkelte massemedia har definert ham som lidelsens sosiolog.

Referanser

Bourdieu, P.: Den maskuline dominans. Viborg: Tiderne skifter, 1999

Escard E, Haas H, Killias M. Parasuicide and violence: criminological aspects from a study of 21,314 male army recruits in Switzerland. *Encephale* 2003 Jan-Feb;29 (1): 1-10.

Focault, M.: Det moderne fengslets historie. Oslo: Gyldendal, 1975

Galtung, J.: Om vold. I Pax-leksikon bind 6. Oslo: Pax, 1981

Hammerlin, Y.: Sjølmord og visse livstruende virksomheter i lys av Virksomhetsteorien. Oslo: Universitetet i Oslo, 1985. (Magistergradsavhandling i sosiologi)

Hammerlin, Y., Enerstvedt, R.Th.: Selvmord. Oslo: Falken forlag, 1988

Hammerlin, Y.: Voldsformer. Basert på voldsforelesninger holdt på KRUS og konsept om vold, 1989. Upublisert.

Hammerlin, Y., Schjelderup, G.: Når livet blir en byrde. Oslo: Ad Notam, 1994

Hammerlin, Y.: Den totalitære familie. I M Råkil. (red): Menns vold mot kvinner. Oslo: Universitetsforlaget, 2002

Hammerlin, Y.: Samtaler med voldsutsatte. Jurist Ingunn Eriksen har kommet med viktige faglige

innspill under forberedelsen av det arbeidet. Anvendt til foredrag. 2003

Hauge, N-P., Hammerlin, Y. Selvmordsforebygging i et helhetlig perspektiv. I: L: Mehlum (red.): Tilbake til livet. Kristiansand: Høgskoleforlaget, 1999: 421-455

Hjemdal, O.K.: Hva er vold og hvilket omfang snakker vi om? Foredrag/upublisert manus. Oslo: Kompetansesenteret for voldsofferarbeid, Høgskolen i Oslo, 2002.

Hjemdal, O.K.: Hva er vold? Myter og fakta (s.15-41). I: W. Jonassen (red.): I de beste familier. Oslo: Høgskolen i Oslo, Kompetansesenter for voldsofferarbeid, 2003. Konf.rapp. 5

Isdal, P.: Meningene med volden. Oslo: Kommuneforlaget, 2000

Kafka, F.: "Kjære far, forstå mig ret ...". København: Nansensgade Antikvariat, 1993

Lundgren, Eva (m.fl.): Slagen dam: mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige. - En omfattningsundersökning. Umeå: Brottsoffermyndigheten; Stockholm: Fritzes offentliga publikationer, 2001. -140 s.

Merleu-Ponty, M.: Humanisme et terreur: essai sur le probleme communiste. Paris: Gallimard, 1947

Møller, M.: I fars vold. Oslo: Kommuneforlaget, 2000

Møllehave, J.: Til trøst. Viborg: Lindhardt og Ringhof, 1990

NOU 2003:31: Retten til et liv uten vold: menns vold mot kvinner i nære relasjoner. Oslo: Statens forvaltningstjeneste, Informasjonsforvaltning, 2003. - 234 s. (Norges offentlige utredninger; 2003: 31)

Retterstøl, N.: Selvmord. Oslo: Universitetsforlaget, 1995

Råkil, M. (red): Menns vold mot kvinner. Oslo: Universitetsforlaget, 2002

Safranski, R.: Nietzsche. En biografi om hans tenkning. København: Gyldendal Bogklub, 2002

Skjørten, K.: Når makt blir vold. En analyse av seksualisert vold i parforhold. KS-serien nr.4-88. Inst. for kriminologi og strafferett, Universitetet i Oslo, 1988

Skjørten, K.: Voldsbilder i hverdagen. Oslo: Pax, 1994

Skjørten, K., Paul, R.E.: Konfliktfamilier, barn og samlivsbrud. Prosjektsamarbeid mellom Kompetansesenteret for voldsofferarbeid og Likestillings-senteret. Høgskolen i Oslo. HiO-rapport 2001 nr.1

Smaadahl, T.: Livsmuligheter? Oslo: Krisesentersekretariatet, 2003

Straus, Murray A.: Corporal punishment of children and depression and suicide in adulthood. In Coercion and punishment in long term perspective. Edited by Joan McCord. NY: Cambridge University Press, 1995

Straus, Murray A. and Glenda Kaufman Kontor: Corporal punishment of adolescents by parents: a risk factor in the epidemiology of depression, suicide, alcohol abuse, child abuse and wife beating. *Adolescence* 1994; 29 (114): 543-561

